

чесноти – цнота, материнство, шанобливість, послух; жінці природою довірене виховання дітей, піклування за слабкими. Моральність суспільства прямо залежить від жіночої моральності, на яку робить замах емансипація. Філософ П. Астаф'єв підкреслював, що у “моральній області жінка є виразником цілісного і загального типу людяності”. Розпад економіки йде слідком за розпадом сім'ї, за падінням моральності. Вражає кількість жінок у нашій країні, котрі не знайшли особистого щастя, не реалізували своїх природніх можливостей стати дружиною, матір'ю. Вже давно встановлено, що на зниження народжуваності не впливає бідність і нестатки, а саме жіноча емансипація, завдяки якій змінюється і поведінка чоловічої статі. Свобода позашлюбних зв'язків, тотальна пропаганда порнографії призвели до відмови від законних шлюбних стосунків, від створення сім'ї. Шлюб стає “соціальним пережитком” в очах сучасних підлітків, дівчат, зокрема, котрі готують себе до емансипованої соціальної ролі. Сучасне шкільне, а іноді й домашнє виховання не розкриває дівчатам-підліткам сутності їхньої жіночої природи, не формує світоглядних позицій і практичних установок на виконання ними свого соціального призначення. А хлопці-підлітки не мають прикладу жіночого образу для формування справжнього образу чоловіка. Спіраль емансипації все настирливіше підштовхує жіноцтво до “боротьби за свої права”, а точніше за першість соціальної ролі, зводячи до мінімуму роль чоловіка в суспільстві і в сім'ї. Віддаляючись від своєї природи, жіноцтво втрачає прекрасні риси, стаючи матеріалом для соціального експерименту. Справжня жінка – це мати, терпелива і милосердна, жіночна і мила, та, що прикрашає себе справжньою моральністю.

Таким чином, проблема материнського виховання та проблема соціального статусу жінки-виховательки у суспільстві знаходяться у площинах різних соціологічних теорій, вимагають докорінного соціального аналізу і переосмислення поняття матері, а це обумовлює до наступних висновків:

– у нових умовах соціалізації, сім'я знаходиться в процесі руху, переходу до інших форм функціонування у тій мірі як розвивається суспільство, а це вимагає від жінки динамізму соціального мислення та жіночої приземленості, керівної материнської ролі у вихованні та готовності до жіночого послуху;

– особливості підліткового виховання вимагають від матері соціальної компетентності та душевності, арсеналу психолого-педагогічних знань та знань вічних цінностей як засобів педагогічного впливу;

– материнське виховання у контексті глобалізації сучасного соціокультурного середовища здійснюється шляхом подолання протиріч і пошуку нових парадигм, визначення соціально-педагогічних умов реалізації процесу формування особистості підлітків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. – К.: Довіра, 1992.
2. Смайльс С. Характер. – С.-Петербург, 1895.
3. Зеньковский В.В. Психология детства /Сост. и отв. ред. Алексеев П.В. – М.: Школа-Пресс, 1996.
4. Біблія. Видання українського біблійного товариства.

УДК 371-04

Н. І. Чабан

ПЕДАГОГІЧНЕ КЕРІВНИЦТВО ФОРМУВАННЯМ МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ ДІЛОВОЇ ЛЮДИНИ У СТАРШОКЛАСНИКІВ

Сучасні соціально-економічні та політичні зміни в Україні передбачають активний пошук нових шляхів підвищення ефективності виховання молоді. Головним критерієм

доцільності суспільних реформ має бути турбота про збереження та примноження духовних надбань українського народу. У Національній доктрині розвитку освіти України ХХІ століття зазначено, що провідною метою виховання молоді є формування особистісних рис громадян української держави, розвиток духовності та моральної культури [6].

Існуюча система освіти ще не задовольняє вимог ефективного розвитку в школярів якостей високоморальної ділової людини. Це виявляється передусім у недостатній практичній реалізації принципів, що забезпечують у системі середніх загальноосвітніх закладів цілісність та наступність морального виховання й вольового розвитку школярів як майбутніх ділових людей. Сформована моральна спрямованість спонукає юнаків та дівчат поважати загальнолюдські цінності, гуманістичні почуття, суспільну мораль, розвинена вольова регуляція – керуватися ними у власних вчинках і поведінці.

Мета нашого дослідження полягала в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов їх ефективного формування морально-вольових якостей ділової людини у старшокласників. Відповідно було визначено такі завдання дослідження: проаналізувати стан проблеми формування морально-вольових якостей ділової людини у старшокласників у сучасній педагогічній теорії та практиці; науково обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування морально-вольових якостей ділової людини у старшокласників у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи; розробити методичні рекомендації для вчителів щодо формування морально-вольових якостей ділової людини у старшокласників.

Проведене дослідження показало, що педагогічною теорією і практикою накопичено значний досвід формування морально-вольових якостей у школярів. Означеній проблемі присвячено наукові дослідження І. Беха, В. Білоусової, Є. Ільїна, В. Оржеховської, В. Селіванова. У запропонованих вченими педагогічних умовах перевага надається інтелектуальним умінням та прийомам вольової регуляції поведінки, проте недостатньо реалізується моральний аспект виховання старшокласників [1–3; 7–8].

У ході дослідження нами запропоновано позакласну роботу в шкільному клубі ділових людей для учнів 9–11 класів. Залучення школярів до діяльності в клубі має певні переваги: до шкільного клубу можна включати різноманітні спеціалізовані гуртки й секції, урахувавши інтереси, здібності, прагнення юнаків та дівчат; клубна форма передбачає об'єднання вихованців у неформальну організацію й надає педагогічній роботі неофіційного, непримусового характеру.

Процес створення клубу ділових людей охоплює чотири етапи:

– згідно задач першого етапу на методичній раді школи організатор позакласної виховної роботи роз'яснює мету, завдання, організаційну структуру учнівського клубу. Відповідальні за окремі структурні підрозділи представляють програми роботи клубних гуртків, секцій, відділень. Методичною радою затверджується загальна організаційна структура клубу ділових людей для старшокласників, програми роботи його основних структурних підрозділів, призначаються їх керівники та відповідальний за роботу всього клубу;

– на другому етапі класні керівники повідомляють учням 9–11 класів про створення клубу ділових людей для старшокласників, про роботу його гуртків, секцій, відділень. Бажаючим пропонується записатися до клубу в класних керівників, потім списки передаються загальному керівникові клубу;

– через два тижні на третьому етапі відповідальний за клубну роботу скликає загальні збори учнів, які записалися до клубу, і керівників клубних підрозділів. Обговорюються питання виборів ради клубу, редакції та довідкового бюро;

– четвертий етап передбачає розгляд і затвердження на засіданні ради посадової інфраструктури клубу, посадових обов'язків його членів, планів роботи структурних підрозділів клубу.

Повний цикл клубної роботи зі старшокласниками передбачає три роки. Перший рік усі члени клубу відвідують навчальне відділення університету ділової людини, програма

якого розрахована на учнів 9 класів. Педагогічна робота на цьому етапі має пропедевтичний характер. На другий рік перебування в клубі його члени, вже десятикласники, займаються у драматичному гуртку, секціях ділових ігор та ділових справ, а також на відділенні обміну досвідом університету ділової людини. Третій рік присвячено заняттям у навчальній, трудовій та побутовій секціях клубу. Одинадцятикласники також продовжують відвідувати університетське відділення обміну досвідом. Заняття у гуртках, секціях і відділеннях, розрахованих на останні два роки клубної роботи, проводяться паралельно.

Таким чином, кожний старшокласник, перебуваючи три роки в клубі ділових людей, обов'язково опановує програму основних структурних підрозділів – університету ділової людини, драматичного гуртка, секцій ділових ігор та ділових справ, навчальної, трудової та побутової секцій. Крім того впродовж трьохрічного терміну учні виконують певні посадові обов'язки, пов'язані з організацією роботи клубних підрозділів.

Оперативне керівництво справами здійснює рада клубу. Кількість її членів визначається залежно від кількості учнів у клубі й може нараховувати в середньому від 10 до 20 осіб. Кандидатури членів ради затверджуються на загальних зборах. До ради повинні входити представники всіх клубних структурних підрозділів. Для розгляду принципово важливих питань 1–2 рази на рік скликаються загальні збори членів клубу, на яких затверджується структурна організація клубної роботи, склад членів клубу, посадові обов'язки керівників та членів структурних підрозділів, обговорюються основні напрями і стратегія клубної діяльності структурних підрозділів. Клуб ділових людей має свої органи друку (інформаційний листок, стінну газету), які випускаються за необхідністю й містять інформацію про засідання ради, загальні збори членів клубу, оголошення, наслідки клубних заходів, подій тощо.

Випуск органів друку забезпечує редколегія у складі 3–7 учнів на чолі з головним редактором. Члени редколегії працюють згідно із посадовими обов'язками редакції, здійснюючи збір, обробку, оформлення необхідної інформації для органів друку.

Довідкове бюро шкільного клубу працює під керівництвом завідувача й може нараховувати 3–5 членів. До компетенції такого бюро входить забезпечення членів клубу довідковою інформацією: про порядок отримання членства у клубі, права та обов'язки членів клубу, проведення загальних зборів, організаційну структуру клубу, розклад і зміст роботи університету ділової людини, клубних гуртків, секцій. Із членів бюро призначаються чергові для надання необхідних довідок учням у разі звертання із запитаннями до бюро.

Наступна клубна ланка університету ділової людини охоплює три напрями клубної роботи. За першим напрямом для учнів 9 класів працює навчальне відділення, де впродовж року вони опановують факультативний курс “Ділова людина”. Відповідно до змістовного матеріалу старшокласники оволодівають знаннями та вміннями морально-ділового підходу до життя, паралельно формуються уявлення про моральний ідеал ділової людини.

Інтегрований характер факультативного курсу передбачає поєднання у розділах психологічного, філософського, юридично-правового, економічного, трудового аспектів змістовного матеріалу. Так, перші два розділи мають переважно психологічну спрямованість. У розділі “Я і ділова людина” вивчаються, аналізуються і порівнюються особистісні характеристики, способи мислення та поведінки ділової людини із власними. Другий розділ “Моральні норми і принципи життя” містить філософські та юридично-правові аспекти. Під час його опанування увага акцентується на ролі моралі в житті окремої людини й суспільства, значний час відводиться на аналіз морального ідеалу ділової людини, її моральної спрямованості. Змістовним матеріалом передбачено також вивчення прав і обов'язків людини як члена суспільства, моральних принципів і норм поведінки у навчанні, праці, побуті.

У ході вивчення розділу “Життєдіяльність людини” учнів спочатку ознайомлюють із загальними характеристиками діяльності людини у житті. Даним розділом передбачено також вивчення особливостей навчальної, трудової і побутової сфер життя людини, ситуації з яких виступають основним об'єктом перетворюючої діяльності учнів. Наступні п'ять

розділів факультативного курсу присвячено опануванню елементів морально-ділового підходу людини до життя. Тут знайшли відображення переважно економічний та трудовий аспекти змістовного матеріалу. Розділ “Морально-діловий підхід у житті людини” спрямовано на формування у школярів знань та умінь із аналізу, прогнозування, планування, контролю, самоконтролю, регуляції, саморегуляції морального і раціонально-прагматичного удосконалення життєвих ситуацій. Після вивчення даного розділу проводиться психологічний тренінг із відпрацювання прийомів саморегуляції, доступної для учнів старшого підліткового та раннього юнацького віку.

Застосування змістовних елементів морально-ділового підходу у життєвих ситуаціях школярів конкретизовано у останніх трьох розділах факультативного курсу. Дев’ятикласникам пропонується реалізувати елементи аналізу, прогнозування, планування, контролю, самоконтролю, регуляції, саморегуляції у ситуаціях з навчання, праці й побуту. За програмою факультативного курсу “Ділова людина” значний час відводиться на практичну і самостійну роботу учнів, пов’язану з удосконаленням окремих ситуацій у навчанні, праці, побуті. Наприклад, завдання, пов’язані з навчальною сферою, передбачають аналіз й удосконалення ситуацій при вивченні шкільних предметів: фізики, хімії, математики, біології, мови, літератури, історії. Коли елементи морально-ділового підходу передбачено впроваджувати в побуті, суттєву допомогу можуть надавати батьки школярів. Вони забезпечуватимуть належні умови для виконання учнями самостійних завдань удома.

Як практичні, так і самостійні факультативні заняття супроводжуються розглядом і аналізом характеристик, ситуацій, фактів з життя сучасних представників “ділового світу”. Перевагу бажано надавати тим діловим людям, які займаються не тільки виробничими справами, але й меценатською та благочинною діяльністю. Такого роду інформація надає певної морально-емоційної привабливості змісту факультативних занять. Для відбору фактів і відомостей нами запропоновано такі критерії: інформація мусить яскраво відображати суспільно значущі досягнення ділової людини у професійно-трудовай діяльності; містити характеристики поведінки, приклади стилю роботи і ціннісно-моральних ставлень ділової людини у сфері праці; розкривати позитивні моральні відносини ділової людини у побуті, сім’ї, дозвіллі.

Цінний інформаційний матеріал про наших сучасників містять газети (“Аргументи і факти”, “БіП”, “Вечірні вісті”, “Діловий тиждень”, “Нова альтернатива”), журнали (“Жіночий світ”, “Лідери ХХІ століття”, “Трибуна”), телепередачі (“Саме той”, “Відкритий мікрофон”, “Життя видатних людей”, “Казна держави”, “Бізнес за правилами”, “Діловий канал”).

Для формування у юнаків та дівчат морального ідеалу ділової людини нами запозичено досвід з вивчення літератури на уроках і гурткових заняттях. Нами пропонуються програмні твори для використання на факультативних заняттях: Марка Вовчка “Інститутка”, М. Гоголя “Мертві душі”, О. Коломійця “Дикий Ангел”, І. Нечуя-Левицького “Кайдашева сім’я”.

Крім дев’ятикласників, в університеті ділової людини займаються учні 10–11 класів. Для них організуються семінари й конференції в університетському відділенні обміну досвідом. Семінари, лекторії, консультації, методичні наради необхідно проводити також для педагогів – керівників клубними структурними підрозділами.

Керівництво університетом ділової людини здійснює ректорат: ректор, завідувачі навчальним та методичним відділеннями, відділенням обміну досвідом. При університеті ділової людини працює секретаріат, де посади повинні займати виключно учні, які надають допомогу ректорату в організації університетських занять, веденні навчальної та ділової документації, забезпечують чергування під час проведення університетських заходів.

До структури клубу включено драматичний гурток “Сценічний образ ділової людини”, де займаються учні 10 класу. Акторсько-сценічні вправи з відтворення сюжетних ліній драматичних і літературних творів містять широкі можливості для копіювання та наслідування десятикласниками вчинків, поведінки, якостей ділових людей в образах

різноманітних художніх персонажів. У такому відтворенні учні-актори, діючи у конкретних сюжетних лініях, за допомогою вольових зусиль досягають зовнішнього вираження морально-ділових способів мислення, вчинків, поведінки. Водночас виконавці зазнають внутрішніх переживань умовної ділової людини. Переживання й свідомі вольові акти внаслідок їх суб'єктивного характеру закріплюються в пам'яті та вносять зміни у внутрішній стан юних акторів. Ці акти тим легше відтворюються, чим більше вони копіювались і закріплювались у рольовому наслідуванні. Таким чином відбувається перенос морально-ділових способів мислення, вчинків, поведінки із ролі у реальне життя учнів.

Зміст роботи драматичного гуртка планується за трьома напрямками: аналіз, театральна-сценічна обробка і постановка драматичних або літературно-художніх творів, які містять образи ділових людей; аналіз, театральна-сценічна обробка драматичних і літературно-художніх творів у напрямку насичення діючих персонажів якостями морального ідеалу ділової людини із наступним сценічним втіленням скоректованих образів; створення та втілення на сцені сюжетних ліній з оточуючої реальності та повсякденного буття старшокласників, де використовуються елементи морально-ділового підходу до життя.

Для сценічного втілення краще обирати вже знайомі старшокласникам твори, такі, як “Ревізор” М. Гоголя, “Хазяїн” І. Карпенка-Карого, “Наталка Полтавка” І. Котляревського, “Кайдашева сім'я” І. Нечуя-Левицького, “За двома зайцями” М. Старицького, “Украдене щастя” І. Франка, “Пігмаліон” Б. Шоу.

Робота драматичного гуртка “Сценічний образ ділової людини” організовується керівником та його помічниками. У межах клубу ділових людей гурткові заняття проводяться один раз на тиждень по дві години.

Роботу наступної клубної ланки для 10 класу – секції ділових ігор – побудовано на основі використання змістовних елементів морально-ділового підходу до життя. У 5 серіях ділових ігор послідовно реалізуються функції аналізу, прогнозування, планування, контролю, самоконтролю, регуляції і саморегуляції морального і раціонально-прагматичного удосконалення життєвих ситуацій з навчання, праці, побуту.

Кожна серія включає ігри конкретної спрямованості відповідно до змістовних елементів морально-ділового підходу. Одна серія об'єднує три ділові гри: у першій розігруються ситуації з навчання учнів, у другій – з праці, у третій – з побуту. Ситуації насичено відповідним моральним сенсом – вони обов'язково містять протиріччя між моральною необхідністю та аморальною спокусою. У ході подолання протиріччя гравці впевнюються, що дотримання моральних принципів супроводжується не тільки вольовим зусиллям над спокусою, але й приносить відчутні моральні дивіденди – авторитет у колективі, повагу з боку членів суспільства, почуття впевненості, обумовлене відповідністю своєї позиції суспільно-моральним вимогам, внаслідок чого у школярів закріплюються позитивні емоційні стани задоволення своїми моральними вчинками й поведінкою.

Для організації роботи секції ділових ігор призначається завідувач, йому допомагають учні-консультанти, які можуть виконувати доручення, збирати фактологічний матеріал для завдань, надавати необхідні консультації, інформацію, довідки. Робота учнів-інструкторів секції полягає в допомозі щодо організації та проведення ділових ігор, інструктуванні старшокласників щодо виконання ігрових та пост-ігрових завдань.

Набуття учнями 10 класу досвіду морально-ділового підходу до життя продовжується у секції ділових справ. Секційна робота здійснюється за двома основними напрямками: організація діяльності учнів на клубних посадах та залучення до удосконалення шкільного оточуючого середовища. Посадовою роботою можна охопити досить значну кількість учнів 10–11 класів. У ході виконання клубних посадових обов'язків учням пропонуються доручення стосовно допомоги в плануванні, організації та контролі роботи клубних структурних підрозділів. За другим напрямом роботи секції старшокласникам доручаються справи, пов'язані з удосконаленням шкільного буття. Така діяльність будується на виконанні пост-ігрових завдань, де є можливість практично втілити здобутки секції ділових ігор. Старшокласники виконують п'ять серій пост-ігрових завдань. Відповідно до змісту ділових

ігор до однієї серії включено три пост-ігрові завдання: у першому пред'являються ситуації з навчання учнів, у другому – з праці, у третьому – з побуту. Кожне завдання передбачає вимогу діяти згідно моральних норм і принципів. При виконанні пост-ігрових завдань перевагу необхідно надавати суспільно значущим роботам, що мають суттєву користь для школи в цілому та окремих класних колективів. Це такі роботи як чергування по школі, забезпечення й утримання порядку та чистоти у навчальних кабінетах, класах, майстернях, підготовка приміщень до зимового періоду, робота на пришкольній ділянці, шефство над учнями молодших класів, організація роботи шкільних виставок, допомога в організації та проведенні культурно-масових заходів.

Оскільки діяльність учнів у секції ділових справ стосується навчальної, трудової і побутової сфер, то у її роботі, окрім керівника, зацікавлені й інші педагоги – вчителі-предметники, класні керівники, а також батьки. У процесі клубної роботи вони можуть надавати суттєву допомогу завідувачеві секції.

У цілому клубну роботу з десятикласниками побудовано паралельно: кожного тижня учні займаються один день у драматичному гуртку “Сценічний образ ділової людини“, інший день присвячено заняттям почергово секції ділових ігор або ділових справ (через тиждень).

Роботу наступних трьох секцій для 11 класу спрямовано на впровадження старшокласниками елементів морально-ділового підходу в навчальну, трудову й побутову сфери власного життя. Спочатку впродовж півріччя учням пропонується порівняльне виконання парних завдань навчального, трудового і побутового характеру. У парі поєднуються завдання, подібні за змістом і протилежні за способом виконання.

Виконання першого з пари завдання передбачає використання традиційних, звичайних для учня способів дій; при виконанні другого завдання учень застосовує елементи морально-ділового підходу. Розв'язання завдань обов'язково вимагає дотримання моральних норм і принципів. У процесі виконання завдань юнаками та дівчатами проводиться самопостереження, фіксуються показники морального й раціонально-прагматичного характеру: обов'язково моральні переживання, витрати часу на виконання, якість отриманих результатів, відчуття втоми, відчуття задоволення, матеріальні витрати (якщо вони були). Потім дані першого й другого завдань порівнюються, робляться висновки про переваги, моральні й практичні дивіденди, які отримали старшокласники від застосування елементів морально-ділового підходу до життя.

У навчальній секції порівняльні завдання пов'язані переважно із самостійною роботою вдома над вивченням шкільних предметів. У трудовій секції парні завдання передбачають виконання різного роду робіт з виготовлення, ремонту, обробки доступних для старшокласників об'єктів. У побутовій секції парні завдання можуть стосуватися повсякденних побутових справ, наприклад, догляду за побутовими речами, прибирання та удосконалення житла, допомоги батькам у домашніх справах. Умовами значної кількості завдань передбачено удосконалення повсякденного буття класного колективу або сім'ї. Реальна суспільна значущість таких завдань позитивно впливає на моральну свідомість і відповідальність школярів за наслідки своєї діяльності.

Упродовж наступного півріччя в 11 класі практикується самостійне впровадження учнями елементів морально-ділового підходу у реальних життєвих ситуаціях. Запропоновані ділові доручення й справи позначені яскраво вираженою суспільною значущістю й спрямовані на позитивне удосконалення умов навчання, праці, побуту не тільки самих учнів, але й їх товаришів, однокласників, членів родини. Під час реалізації ділових завдань старшокласникам необхідно надавати консультації інформаційно-рекомендаційного характеру. На щотижневих заняттях навчальної, трудової та побутової секцій повинні обговорюватись нагальні для одинадцятикласників проблеми практичної реалізації елементів морально-ділового підходу у ситуаціях власного життя. У навчальній, трудовій і побутовій секціях завідувачам-педагогам повинні допомагати консультанти та інструктори – одинадцятикласники із певним позитивним досвідом морально-ділового підходу до життя.

Таким чином, у запропонованому нами клубі ділових людей з учнями 9 класів здійснюється педагогічна робота пропедевтичного характеру, яка передбачає опанування відповідними знаннями та вміннями. У 10–11 класах формуюча робота передбачає набуття старшокласниками конкретного досвіду вчинків і поведінки ділової людини у реальному житті. Залучення учнів до вивчення та аналізу характеристик сучасних представників “ділового світу”, літературних персонажів, акторсько-сценічні вправи з наслідування моральних вчинків і поведінки драматичних персонажів як ділових людей забезпечують значну емоційну насиченість виховної роботи у клубі. Як наслідок, моральна спрямованість поведінки юнаків та дівчат спочатку закріплюється за допомогою емоційно-чуттєвих еталонів у пам’яті, потім емоційні спогади допомагають вихованцям відтворити суспільно-моральні еталони в реальних життєвих ситуаціях.

Здійснене педагогічне дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми формування морально-вольових якостей ділової людини у школярів. Подальші напрями її дослідження вбачаються у вивченні можливостей використання елементів морально-ділового підходу для учнів 5–8 класів; удосконаленні організаційних форм педагогічної роботи зі школярами у клубі ділових людей; обґрунтуванні та розробці засобів використання художньої літератури і культури з метою формування у школярів ідеалу високоморальної ділової людини у навчально-виховному процесі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех И.Д. Нравственность личности: стратегия становления. – Ровно, 1991. – 145 с.
2. Білоусова В.О. Теорія і методика гуманізації відносин старшокласників у позаурочній діяльності загальноосвітньої школи: Монографія. – К.: ІЗМН, 1997. – 192 с.
3. Ильин Е.П. Психология воли. – СПб.: Изд-во “Питер”, 2000. – 288 с.
4. Красовский Ю.Д. Мир деловой игры: (Опыт обучения хозяйственных руководителей). – М.: Экономика, 1989. – 175 с.
5. Масол Л.М. Виховний потенціал мистецтва – джерело освітніх інновацій // Мистецтво та освіта. – 2001. – № 1. – С. 2–5.
6. Національна доктрина розвитку освіти України ХХІ століття // Освіта України. – 2001. – № 29. – С. 4.
7. Оржеховська В.М. Формування соціальної відповідальності учнів у сучасній школі // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 4. – С. 25–32.
8. Селиванов В.И. Воля и её воспитание. – М.: Знание, 1976. – 64 с.

УДК 37.013:504.062

Т. Ф. Юркова

ФОРМУВАННЯ В ПІДЛІТКІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ОСНОВНОЇ РИСИ ЛЮДИНИ МАЙБУТНЬОГО

Без знання основних екологічних законів сучасна освіта як загальна, так і спеціальна не може бути повноцінною.

Д. Медоуз.

Виникнення та загострення екологічної кризи в освіті підвели наукову думку до необхідності широкого, по можливості всеохоплюючого, залучення людства до вирішення однієї з найбільш важливих проблем сучасності – охорони навколишнього середовища. Людина розумна є біосоціальним видом, який не тільки адаптується до умов середовища, але й адаптує їх для своєї мети. Як підсумок, у процесі життєдіяльності людина руйнує оточуюче середовище, і цей руйнівний вплив людини на природу зростає в міру підвищення його енергоозброєності і чисельності народонаселення. У другій половині ХХ століття воно прийняло такі масштаби, що виникло питання про перспективу збереження людства на